

051 Le cubisme et la néoplastique

Vooraf

De tekst *Le cubisme et la néoplastique* is ontstaan als reactie op een artikel van E. Tériade¹ in het Franse dagblad *L'Intransigeant*². Mondriaan begint zijn reactie met de zin: 'Dans l'Intransigeant du 11 mars, M. Tériade s'oppose très justement aux imitations superficielles et vides du cubisme.'

Mondriaan heeft zijn manuscript met een aantal doorslagen uit laten typen - waarschijnlijk door zijn vriend Michel Seuphor³ - en één doorslag opgestuurd naar *L'Intransigeant*, maar *Le cubisme et la néoplastique* is echter nooit in dit dagblad gepubliceerd.

Later (oktober 1930) gebruikt Mondriaan grote delen van *Le cubisme et la néoplastique* voor zijn artikel *Réponse* in *Cahiers d'Art*⁴.

Hoewel de teksten *Le cubisme et la néoplastique* en [052] [*Réponse de Mondrian à l'enquête sur l'art abstrait*] elkaar grotendeels overlappen, worden ze in dit corpus als zelfstandige teksten gepresenteerd. [*Réponse de Mondrian à l'enquête sur l'art abstrait*] is een bewerking van *Le cubisme et la néoplastique* en de naam Tériade bijvoorbeeld komt er niet meer in voor.

Bron

In Mondriaans nalatenschap⁵ bevinden zich een typoscript (bovenvel) en twee doorslagen⁶ met de titel *Le cubisme et la néoplastique*. Het typoscript (het bovenvel) noemen we - naar de vindplaats - typoscript '27[1]' en de doorslagen '27[2]' en '27[3]'⁷.

Typoscript '27[1]' bevat 12 - rechtsboven genummerde - pagina's en is door Mondriaan met de hand van correcties voorzien⁸. Op bladzijde 12 is het typoscript gedateerd en ondertekend.

Op één van de doorslagen ('27[2]') heeft Mondriaan geschreven: 'Les notes en crayon sont de M.M. Seuphor.' De tweede doorslag ('27[3]') is door een onbekende hand geannoteerd.

Het oorspronkelijke manuscript waar vanaf het typoscript vervaardigd is, is niet teruggevonden. Aangezien het oorspronkelijke manuscript ontbreekt, kunnen we niet nagaan of Seuphor tijdens het overtypen redactionele wijzigingen heeft aangebracht in de tekst van Mondriaan. De schilder heeft het typoscript geaccepteerd; we kwalificeren deze bron daarom als geautoriseerd en voltooid.

Le cubisme et la néoplastique vormt een zogenoemde dubbele presentatie met [052] [*Réponse de Mondrian à l'enquête sur l'art abstrait*].

Basistekst en leestekst

De doorslagen '27[2]' en '27[3]' bevatten annotaties van anderen. Typoscript '27[1]' nemen we als basis voor de leestekst, te meer daar Mondriaan typoscript '27[1]' met de hand heeft ondertekend en daarmee de tekst als voltooid bestempelde.

De gedeelten tussen vierkante haken komen niet voor in de publicatie van *Le cubisme et la néoplastique*: [051] [*Réponse de Mondrian à l'enquête sur l'art abstrait*]. Andere wijzigingen tussen typoscript en publicatie worden met noten aangegeven.

Titel

De titel van typoscript '27[1]' is ook de titel voor de gepresenteerde tekst: *Le cubisme et la néoplastique*. In de tekst schrijft Mondriaan 'cubisme' en 'néoplastique' met een kleine beginletter, dit is in de titel van de leestekst overgenomen.

Datering en ondertekening

¹ Efstratios Eleftheriades, beter bekend als Tériade (1897-1983), Grieks-Frans criticus, uitgever; vanaf 1915 actief in Frankrijk en medewerker van *Cahiers d'Art* (Christian Zervos, oprichter en redacteur van *Cahiers d'Art* was een landgenoot van Tériade).

² *L'Intransigeant*, links georiënteerd Frans dagblad, verschijningsperiode van 1880 tot 1940.

³ Michel Seuphor (pseud. van Fernand Berckelaers) (1901-1999), Belgisch/Frans kunstenaar, biograaf van Mondriaan.

⁴ Zie toelichting tekst 052.

⁵ Holtzman Deposit: Box 1, Folder 27.

⁶ Een met carbonpapier gemaakte kopie op een schrijfmachine; het typoscript (bovenvel) is het bovenliggende vel waarop getypt wordt; de kopieën heten 'doorslagen'.

⁷ De volgnummers tussen vierkante haken is door ons toegevoegd om identificatie te vergemakkelijken.

⁸ Afmeting: 26½ x 19 cm.

Het typoscript '27[1]' is getypt gedateerd: 'Paris, 25 mars 30' en met de hand ondertekend 'P. Mondrian.' De datering van de gepresenteerde tekst is: 25 maart 1930⁹. Eén van de doorslagen is ook door Mondriaan handmatig ondertekend.

Ontstaan en publicatie

Op dinsdag 11 maart 1930 verschijnt in het Franse dagblad *L'Intransigeant* een artikel van Tériade: 'Hygiène Artistique. Pelures d'orange ...'. Dit artikel blijkt een samenvatting van een eerder artikel van Tériade: 'Conséquence du Cubisme' in *Cahiers d'Art*¹⁰. In beide artikelen uit Tériade zijn kritiek op de abstracte schilderkunst na het kubisme. Vermoedelijk heeft Mondriaan het artikel in *Cahiers d'Art* niet gelezen, want hij reageert alleen op het artikel in *L'Intransigeant*.

Mondriaan schrijft als reactie de tekst *Le cubisme et la néoplastique*, waarin hij de opmerkingen van Tériade tracht te weerleggen. Een volgende doorslag ('27[4]') van het typoscript stuurt hij naar *L'Intransigeant*, maar in een brief aan de architect Alfred Roth¹¹ (25 maart 1930) spreekt hij al zijn twijfel uit of men zijn reactie wel zal plaatsen: 'Actuellement je suis en train de répondre à une attaque dans l'Intran contre le Néoplasticisme, mais je ne sais pas si cela sera placé. En tout cas: ce sera placé ailleurs.'¹² Dezelfde twijfel deelt hij met Louk Hoijack¹³ (3 april 1930): 'Ik zou je wel eerder geschreven hebben maar ik ben zoo druk geweest met een nieuw artikel voor de 'Intran' waarin het neoplast. aangevallen werd maar ik weet nog niet of 't geplaatst wordt.'

Le cubisme et la néoplastique is nooit geplaatst in *L'Intransigeant*.

Vermelde personen

Mondriaan noemt in *Le cubisme et la néoplastique* 13 keer 'M. Tériade'. Geen wonder, want Mondriaan poogt de kritiek van Tériade op het Neo-Plasticisme in de tekst te weerleggen. Overigens is de naam Tériade bij het herschrijven van het typoscript '27[1]' voor *Cahiers d'Art* - [*Réponse de Mondrian à l'enquête sur l'art abstrait*] - geheel weggewerkt.

In *Le cubisme et la néoplastique* haalt Mondriaan een uitspraak aan van Christian Zervos¹⁴: 'Or, comme M. Zervos l'a dit "la gloire de la peinture contemporaine fut d'avoir réussi à détacher des nécessités de la figuration littéraire."' Waar Mondriaan deze uitspraak van Zervos heeft gelezen, vermeldt hij niet.

Mondriaan noemt nog twee andere personen in de tekst: Kandinsky en Cézanne. Van Wassily Kandinsky¹⁵ haalt hij een opmerking aan over de werking van kleur uit diens boek *Über das Geistige in der Kunst*: 'Warm und kalt kann freilich jede Farbe sein, aber nirgend findet man diesen Gegensatz so gross wie beim Rot.'¹⁶ Mondriaans schrijft: 'Et en ceci Kandinsky a bien remarqué que 'le froid' peut devenir 'chaud' (tout comme 'le chaud' peut paraître 'froid') si l'on peut dire.'

Paul Cézanne noemt Mondriaan in verband met de kubisten: 'Il est logique que les artistes cubistes eux-mêmes ne pouvaient faire ce dernier pas: ils auraient nié leur propre nature. Tout comme, ils ont succédé à Cézanne, d'autres devaient continuer la plastique cubiste. Et cela a été fait.'

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *Le cubisme et la néoplastique* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Sleutelwoordenregister'¹⁷. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *abstrait, cubisme, esprit nouveau, expression plastique pure, morphoplastique, moyen universel, néoplastique, rapport de dimension, rapport de position, rapports purs, rythme, rythme libre, superréalisme.*

⁹ Mondriaan woonde in maart 1930 in Parijs, 26 Rue du Départ.

¹⁰ Tériade. 'Documentaire sur la jeune peinture: III. Conséquences du Cubisme.' In *Cahiers d'Art* 5, no. 1 (januari 1930): 22, 23.

¹¹ Alfred Roth (1903-1998), Zwitsers architect.

¹² S. Lemoine, S. (ed.) *Piet Mondrian/Alfred Roth Correspondance*. Paris, 1994: 51.

¹³ Louis (Louk) Hoijack (Hoyack) (1893-1967); Nederlands filosoof en maatschappijcriticus. Vindplaats brieven aan Hoijack: RKD-MCP – 44-45.

¹⁴ Christian Zervos (1889-1970), Grieks-Frans criticus, uitgever en galeriehouder; oprichter van het tijdschrift *Cahiers d'Art* (1926-1960) in Parijs.

¹⁵ Wassily Kandinsky (1866-1944), Russisch, Duits, Frans kunstenaar.

¹⁶ W. Kandinsky. *Über das Geistige in der Kunst*, München, 1912: 70 (noot 1).

¹⁷ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

Op 11 maart 1930 verschijnt in het dagblad *L'Intransigeant* een artikel van Tériade. Mondriaan schrijft een reactie op dit artikel met de titel *Le cubisme et la néoplastique*. De tekst is gedateerd 25 maart 1930. *Le cubisme et la néoplastique* is geschreven tussen 11 en 25 maart 1930. Volgens de *Catalogue Raisonné* heeft Mondriaan in 1930 negen schilderijen vervaardigd: B217-B225¹⁸. Hij zal tijdens de periode van het schrijven aan *Le cubisme et la néoplastique* met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

¹⁸ CRII: 351-357.